

גיבורים על תנאי: על חלקם של רופאות ורופאים פלסטינים ב"מלחמה בקורונה" ועל רפואה כזירה לפוליטיקה של הכרה

גיא שלו*

תקציר. ברגע שאיום המגפה העולמית הפך מוחשי, ישראל יצאה למלחמה. מנהיגים, פקידים ופרשנים פנו לז'רגון מיליטריסטי בהתייחסם ל"מלחמה נגד הקורונה". כמו במלחמה, הרופאות והרופאים שהתייצבו בחזית וסיכנו את עצמם הפכו לגיבורים. אך כשחמישית מנשות ואנשי צוותי הבריאות בישראל הם אזרחיות ואזרחים פלסטינים, הגבורה הישראלית קיבלה פנים חדשות. הערת מחקר זו מתבססת על פרויקט שנמצא בעיצומו ובמרכזו ראיונות עם רופאים ורופאות פלסטיניות, פעילים חברתיים ומובילות דעת קהל, וכן על ניתוח מדיה. המחקר מתמקד בחוויות ובנקודות המבט של רופאות ורופאים פלסטינים בעבודתם בבתי החולים ובקהילה, בזמן משבר בריאותי ולאור נראות חיובית חסרת תקדים כפלסטינים בציבוריות היהודית-ישראלית. במיוחד הוא בוחן זאת לאור קמפינים ציבוריים שהציגו את דמות הרופאה הפלסטינית כגיבורה הנאבקת על בריאותו של הציבור הישראלי במטרה לאתגר את ההדרה של אזרחיות ואזרחים פלסטינים בישראל. נראות זו בשעת משבר לאומי מדרגשה את מגבלות ההכרה של המיעוט הלאומי הילידי הפלסטיני בישראל, ואת הפוטנציאל והמגבלות של השדה הרפואי כזירה לפוליטיקה של הכרה.

מילות מפתח: בריאות ורפואה, מיליטריזם, פלסטינים אזרחי ישראל, ניטרליות, הכרה פוליטית

מבחינת הציבור היהודי, הוא מסתכל על השכן הערבי שלו, הוא לא בטוח האם הוא ב"אנחנו" או ב"הם" ברוב המלחמות שישראל מתעסקת בהן. ופתאום כשהמלחמה היא בקורונה אז הערבים הם לגמרי ב"אנחנו".

שיר נוסצקי, פעילה פוליטית (ריאיון, 4.5.2020)

* ד"ר גיא שלו, תוכנית עמיתי מרטין בובר, האוניברסיטה העברית בירושלים
תודה מקרב לב לבן בלק, גרי ווסטר, סנא כנאנה ועדי גולן-בכנפו על ההצעות המחכימות, ולשירה סנש על תרגום הטקסט שנכתב במקור באנגלית. תודה למכון טרומן למען קידום השלום, ולתוכנית עמיתי מרטין בובר באוניברסיטה העברית בירושלים עבור מימון המחקר.

הערות מחקר לעת קורונה

כשמגפת הקורונה הכתה בישראל, המדינה הייתה נתונה במבוי סתום פוליטי שבו אף מפלגה אינה יכולה להשיג את הרוב הדרוש להקמת קואליציה. מערכת הבריאות הציבורית, מושא לגאווה לאומית ארוכת שנים, הייתה שחוקה לאחר שנים של מדיניות צנע ניאו-ליברלית מכוונת. פלסטינים אזרחי ישראל,¹ המודרים זה עשרות שנים, מצאו את עצמם במוקד שתי המערבולות. בחזית הפוליטית, הרשימה המשותפת רשמה הישג היסטורי, זכתה ב-15 מושבים בכנסת וחסמה את האפשרות ליצירת קואליציית מרכז-שמאל ללא תמיכתה. בחזית הרפואית, מקץ שני עשורים שבהם יהודים-ישראלים פנו לערוצי הקריירה הרווחיים יותר בתעשיית ההייטק, פלסטיניות ופלסטינים צעירים מילאו את שורות מקצוע הרפואה (ירון, 2020).

ברגעי המתח הללו הזרימו פוליטיקאים מהימין ומהמרכז, בהנהגת ראש הממשלה בנימין נתניהו, משאבים רבים לקמפינים תקשורתיים נגד השתתפות פלסטינים במערכת הפוליטית (לוינסון, 2020). בד בבד, פוליטיקאים מכל גוני הקשת יצאו מעורם כדי לברך את מאמציהם של הפלסטיניות והפלסטינים העוסקים ברפואה בחזית המגפה (ליברמן, 2020). שתי הזירות נפגשו לעיתים קרובות. פוליטיקאיות ופעילות העלו תמונות של רופאות ואחים ערבים לרשתות החברתיות, ומאות אנשי רפואה חתמו על עצומה שהכריזה: "דין קולו של אזרח ערבי בקלפי כדין קולו של רופא ערבי בחדר הניתוח" (פעיל, 2020). בתי החולים, הנתונים בעיצומה של מגפה עולמית, סומנו כקווי החזית במאבק על המיצוב הפוליטי של המיעוט הלאומי הפלסטיני בישראל. מצב הדברים הזה הביא לנראות חיובית חסרת תקדים של פלסטיניות ופלסטינים בקרב החברה היהודית הישראלית, אך בו בזמן רמז שהלגיטימיות שלהם כשותפים מותנית בחלוקיהם הלבנים.

על רקע זה התחלתי בחודש אפריל 2020 מחקר אתנוגרפי שבוחן כיצד מומחיות ואתיקה רפואית ממלאות תפקיד בפוליטיקה אתנו-לאומית ברגעים של משבר. באמצעות ניתוח איכותני של ראיונות עם רופאים ורופאות פלסטינים ועם פעילות ופעילים פוליטיים, ובאמצעות ניתוח של שיח ציבורי, אני מבקש לבדוק: (א) מה קורה כאשר רופאות ורופאים הופכים מעורבים בפוליטיקה לאומית? (ב) אילו אופקים פוליטיים נפתחים, ומה מגבלותיהם? (ג) כיצד שחקניות ושחקנים שונים מבינים את הפוליטי ואת המקצועי בהקשרים אלו? (ד) מהן ההשלכות עבור רופאות ורופאים פלסטינים, עבור המיעוט הלאומי הילידי הפלסטיני, ועבור מערכת הבריאות הציבורית הישראלית?

חיבור ראשוני זה על אודות המחקר מתאר בקצרה את האופן המיליטריסטי שבו נדונה מגפת הקורונה בהקשר הישראלי, ובמקומם של פלסטיניות ופלסטינים כ"גיבורים חדשים" ולא צפויים בשיח הזה. לאחר מכן נדונים קמפינים ציבוריים שהשתמשו בבית החולים כנקודת מוצא לפעולה פוליטית המבקשת לאתגר את ההדרה של אזרחיות ואזרחים פלסטינים בישראל. מתואר בקצרה האופן שבו הניטרליות המדומינת של המרחב הרפואי בישראל מגדירה את גבולות הלגיטימיות של פלסטינים בציבוריות היהודית-ישראלית. לבסוף מוצגות השאלות שמקרה זה מעלה לגבי הפוליטיקה של ההכרה במיעוט הלאומי הילידי הפלסטיני, בהקשר של קולוניאליזם התיישבותי בישראל/פלסטין.

¹ חיבור זה עוסק בפלסטינים אזרחי ישראל, האוכלוסייה הילידית הפלסטינית שנותרה בתחומי הגבולות המוכרים של ישראל לאחר הנכבה ב-1948. בכל מופע של המונח "פלסטינים" הכוונה היא לפלסטינים אזרחי ישראל.

מגפה כמלחמה, פלסטינים כגיבורים

ברגע שאיום המגפה העולמית הפך למוחשי, ישראל יצאה למלחמה. מנהיגים פוליטיים, פקירי ממשל ופרשנים פנו לז'רגון מיליטריסטי כשהתייחסו ל"קווי החזית" של "המלחמה נגד הקורונה" (זיו, 2020). על המורות הופעל לחץ לוותר על ימי חופשה ו"להיכנס מתחת לאלונקה" ("מזכ"לית הסתדרות המורים", 2020), בשלטי חוצות לרגל יום העצמאות היה כתוב "גם את הקורונה ננצח", בהדהוד למלחמות ישראל, וטקסי יום הזיכרון עסקו בקורבנות המלחמה מול "אויבנו החדש". גם אנשי הרפואה אימצו שפה מיליטריסטית; "מלחמה במגפה (היא) כמו בכל מלחמה", כתב פרופ' ציון חגי, יושב ראש ההסתדרות הרפואית (חגי, 2020).

השימוש בלשון צבאית בהקשר הרפואי אינו חדש ואינו ייחודי לישראל. כבר לפני עשורים ביקרה סוזן סונטג (Sontag, 2001) את השימוש הנפוץ במטפורות צבאיות בשפה הרפואית. היא טענה כי הן פוגעות במחקר ובטיפול הרפואי ומכשירות את הקרקע לסטיגמטיזציה המסוכנת המתעוררת כתוצאה מהמיזוג בין מחלה לנושאה. אמילי מרטין (Martin, 1990) ניתחה בעבודתה את המחירים החברתיים והרפואיים של השיח הרפואי הרואה במערכת החיסון כוחות הגנה לאומיים המגינים מפני פתוגנים-אויבים חיצוניים, במטפורה המרמה את הגוף למדינת הלאום. במקרה של מגפות עולמיות מטפורות צבאיות משגשגות ביתר שאת, במגוון רחב של הקשרים גאופוליטיים והיסטוריים (Baehr, 2006).

בישראל המיליטריזציה של המגפה לא הייתה רק דיסקורסיבית. מערכת הביטחון – ובכלל זה צה"ל, המוסד, השב"כ והתעשיות הצבאיות – עמדה במרכז תהליכי קבלת ההחלטות, בפיקוח ובהוצאה אל הפועל של ה"מלחמה במגפה" (Tanous, 2020b). מבקרים ציינו כיצד אנשי ביטחון ומומחים ביטחוניים דחקו הצידה מומחיות לבריאות הציבור (זיו, 2020), קיבלו החלטות בלתי מקצועיות (שומפלבי, 2020) והובילו להפרת זכויות אזרחיות (דולב, 2020). בעוד המיליטריזציה הגוברת של החברה הישראלית מובילה באופן עקבי להדרת אזרחים פלסטינים מיותר ויותר משאבים ומרחבים ציבוריים (Levy, 2003), לתגובה המיליטריסטית לנגיף הקורונה הייתה השפעה שונה במידה מסוימת. במלחמה, מי שנמצאים בקו החזית, מתעמתים עם האויב מקרוב ומסכנים את חייהם נחשבים לעיתים קרובות לגיבורים. באופן דומה, ראש הממשלה נתניהו הריע ל"צוותים הרפואיים הגיבורים שעומדים בקו החזית ומגינים על כולנו" (לוי, 2020), וחיל האוויר ערך מטס מעל לבתי החולים והצדיע לצוותים הרפואיים (בלומנטל ורענן בן צור, 2020). אבל מכיוון ש-20.8% מאנשי צוותי הבריאות בישראל הם פלסטינים ופלסטיניות (ירון, 2020), הגבורה הישראלית קיבלה פנים חדשות. כדברי שיר נוסצקי, פעילה פוליטית יהודייה-ישראלית: "מבחן הכניסה הישראלית הרבה פעמים הוא הצבא והוא השירות במלחמות, וזה משהו שהערכים לא חלק ממנו אף פעם. ואני חושבת שזו הפעם הראשונה שערכים נמצאים בחזית של מלחמת הישרדות ישראלית והם גיבורים לאומיים!" (ריאיון, 4.5.2020).

ואכן, רופאים פלסטינים ששיתפו אותי בחוויותיהם בראיונות זום שנערכו בשיא המשבר תיארו מאמצים אדירים ומסכני חיים שנעשים תחת לחץ עצום. חסן תיאר את תנאי עבודתו ביחידה מיוחדת לטיפול בחולי הקורונה:² "אתה מזיע בתוך כל הדבר הזה, רטוב, כל המסכה שלך וכל ה... אתה חנוק, כל המגן פנים אדים, אתה לא רואה שום דבר, ואתה, אחרי שעה שם

² המרואיינים הנזכרים בשם הפרטי בלבד – שמותיהם בדויים.

אתה מתחיל לפתח אי-שקט פנימי, שבנאדם... לא טוב לך" (ריאיון, 27.4.2020). אף על פי שחסן, בהיותו פלסטיני, לא שירת בצה"ל, גם ההסבר שלו היה משולב בז'רגון צבאי. הוא תיאר את "התגייסותו" ליחידה המיוחדת לחולי קורונה כ"צו 8", ואת חדר הבקרה של היחידה כחמ"ל, ראשי התיבות הצבאיים ל"חדר מלחמה".

הגל הראשון של משבר הקורונה חפף לצום הרמדאן. ריאיון הזום שלי עם מאג'ד התקיים אחרי יום צום ארוך, בזמן שחיכה שארוחת האפטאר שלו תתחמם בתנור. הוא בודד את עצמו בדירה קטנה במגורי הרופאים של בית החולים, מחשש להדביק את משפחתו אם יצטרף אליהם לארוחה המסורתית של שבירת הצום. הוא סיפר לי בקול תשוש: "אני הרגשתי בדידות, אני... ממש היה לי מאוד קשה... היה לי מאוד קשה נפשית". כששאלתי את מאג'ד על עמדתו כלפי השימוש במטפורות של מלחמה, הוא אמר:

בארץ, אתה יודע... מלחמה פה זה משהו שאוסף סביבו הרבה, הרבה דברים והרבה אהדה, ואם אתה רוצה לקרוא לי... אם יקראו לך חייל אתה מקבל תו כשר. אז, כאילו, יש את העניין הזה, אבל זה משהו תרבותי, אז אתה קורא לזה מלחמה, ומלחמה ומלחמה, אז אנשים יבינו שזה משהו רציני, ולא יעשו כמו שעשו באיטליה. (ריאיון, 3.5.2020)

עבור חסן, השיח הצבאי הפך טבעי. עבור מאג'ד, השימוש בשפה הצבאית היה מוצדק ואפקטיבי בהדגשת גודל המשבר שאיתו התמודדנו כחברה. אבל מה שבעיניו היה צורך הכרחי להתמודדות עם משבר רפואי, וברמה האישית גם מקור ללגיטימציה (תיוגו כ"כשר"), היה עבור אחרים הזדמנות למהלך פוליטי.

בית החולים כאתר לפוליטיקה לאומית

שיר נוסצקי ושותפה רגב קונטס הם שני פעילים פוליטיים יהודים-ישראלים שהיו בין מובילי המחאה הגדולה לצדק חברתי שהתקיימה בשנת 2011 (טן-ברניק, 2019). בחודש מרץ 2020 הם בילו ערב שקט מול מהדורת החדשות וצפו בכתבה שהציגה אלפי אנשים ניצבים במרפסותיהם ומוחאים כפיים לעובדי הבריאות. הם נדהמו לראות שמיד אחריה דווח על מאמציו של ראש הממשלה למנוע קואליציית מרכז-שמאל בכנסת, כשהוא מכנה את הנציגים הפלסטינים "תומכי טרור" (ליס, 2020). שיר אמרה לי: "ידעתי שלרשימה המשותפת הצביעו יותר מ-80% מהערכים, וידעתי גם שיש ייצוג גדול של ערבים בצוותים הרפואיים, אז היה נורא ברור לי, כאילו, הסתירה המטורפת הזאת". ברגע הזה הם החליטו שהם "חייבים לחבר את הנקודות", ושבתי החולים – בעיצומה של מגפה – הם המקום הנכון לעשות זאת. יחד עם שני חברים נוספים הם יזמו קמפיין כלל-ארצי מוצלח (מיסניקוב, 2020) המציג עובדי ועובדות בריאות פלסטינים בבתי חולים, לובשים מדים רפואיים ועוטים מסכות פנים שנושאות את סיסמת הקמפיין: "שותפים לגורל, שותפים לממשל".

מתוך דף הפייסבוק "האם ראית את האופק לאחרונה?"

בערך באותו הזמן, בעברה האחר של תל אביב, ערך הפעיל הפוליטי היהודי-ישראלי אסף קפלן סיעור מוחות עם עמיתיו. גם הם ראו את הפוטנציאל הפוליטי. הוא אמר לי בלהיטות: "רופאים זה מלאכים, זה אנשים שצנחו מהשמיים, כאילו, מה יותר מזה? עכשיו, כשאתה מלביש על זה את הקורונה, כשהם מסכנים את עצמם, וואלה, אז בכלל, זה מתנה לקמפיין כזה!" (ריאיון, 19.5.2020). הוא יזם קמפיין בשם "אומרים תודה לגיבורי הרפואה" שהציג בעיקר תמונות של אנשי ונשות צוות רפואי פלסטינים, והקמפיין הפך מייד לווריאלי. "זה אולי נשמע נורא", הוא אמר, "אבל הרופאים הם רק כלי". והסביר: "לא באמת היה אכפת לי אם זה היה רופא או מורה או כבאי, אבל פה הייתה הזדמנות מאוד מאוד טובה, והמטרה הייתה לקחת את האנשים האלה to some extent על הסיפור הזה, שבנאדם שכאילו שונא ערבים יגיד, רגע, יש גם ערבים טובים".

שני היבטים של עבודת בית החולים הובלטו בקמפינים הללו: הושם דגש על עובדי ועובדות בריאות פלסטינים שדואגים למטופלים יהודים, ועל אנשי מקצוע פלסטינים ויהודים שעובדים יחד כתף אל כתף. אסף ציין שהסיפור האפקטיבי ביותר בקמפיין שלו היה של "הרופאה הערבייה שהצילה את חולה מס' 16", באמצע חודש מרץ, בשלביה המוקדמים של המגפה, כשהתקשורת עקבה אחר כל מקרה מקרוב. הוא הסביר:

הערות מחקר לעת קורונה

היא גיבורה. היא הצילה חולה ישראלי. זאת אומרת, היא... שונאים אותה פה ביומיום, היא זוכה ליחס רע, אבל היא הצילה חולה ישראלי. המטרה היא שכאלו אתה תראה את זה ותבין, ושתיוצר לך מחשבה שהם לא תומכי לחימה, הם לא שונאי ישראל, הם פה בשביל כולנו. (ריאיון, 19.5.2020)

באמצעות הדגשת דאגתה של רופאה פלסטינית כלפי חולה ישראלי הדגיש אסף את הסתירה בין הסנטימנט היומיומי כלפי האזרחים הפלסטינים ("שנאה") ובין גבורתם החדשה של הרופאות והרופאים, שהושגה באמצעות דאגתה של הרופאה כלפי מטופל "ישראלי". מה שהפך אותה לגיבורה היה הדאגה ל"אחד משלנו". המעבר מהרופאה היחידה אל לשון הרבים, "הם", מבטא את המסר הפוליטי שקידם הקמפיין. הדימוי של הרופאה הגיבורה מופעל כדי להביא לשינוי הגישה של יהודים-ישראלים כלפי הקולקטיב הפלסטיני – "הם פה בשביל כולנו".

מתוך דף הפייסבוק "אומרים תודה לגיבורי הרפואה"

במהלך המגפה יזם מרכז אקורד, העוסק ביישום ידע של פסיכולוגיה חברתית, קמפיין למורי בתי ספר תיכוניים. חברות המרכז כתבו והפיצו במהירות מערכי שיעור לשימוש בשיעורים מקוונים. אחד מחמשת מערכי השיעור שהכינו נקרא "שותפים במאבק נגד הקורונה". רון גרליץ, מנכ"ל המרכז, הוא אקטיביסט ותיק בתחום היחסים בין יהודים-ישראלים לפלסטינים. הוא הסביר את הרציונל:

אחד הדברים שקורים ביחסים בין קבוצות זה כמובן התפיסה ההומוגנית של הקבוצה השנייה כקבוצה שהיא רעה מטבעה ויש לה מאפיינים שליליים, אז אין ספק שלהראות את הרופאים הערבים בחזית ומצילים את החולים היהודים זה כנראה אומר שהם לא רעים כולם ולא מטבעם. (ריאיון, 4.5.2020)

לאה וגלית הובילו את צוות הארגון שתכנן את מערך השיעור בנושא צוותים רפואיים. לאה, מחנכת ומדריכת מורים, הדגישה שמה שהנחה את הצוות בתכנון מערך השיעור היה "קודם כול appearance החיובי של השותפות". גלית, בעלת תואר דוקטור בפסיכולוגיה חברתית, הוסיפה:

מאוד חיפשנו באמת איזשהו visual שמראה את השותפות הזאת בצורה מאוד מאוד ברורה, ושהוא לא מדבר רק נגיד על הצד הערבי או רק על איך הצד היהודי מקבל את הצד הערבי, אלא משהו שממש מדבר על איזושהי חוויה של קומונליות ושל איזשהו חיבור גם בינאישית מאוד מאוד טוב בין הקבוצות. (ריאיון, 19.5.2020)

עבור מובילות ומובילי הקמפיינים, בית החולים סיפק במהלך המשבר מסגרת שבה היה אפשר לעשות שימוש אפקטיבי בדימוי של אנשי הרפואה הפלסטינים לקידום אג'נדה פוליטית. הם רצו להתנגד לדמוניזציה של האזרחים הפלסטינים בשיח הפוליטי הרעיל, במטרה להפוך את השותפותם במשחק הפוליטי ללגיטימית וכדי להדגיש שיתוף פעולה, שותפות וקהילתיות. בחברה המסומנת על ידי סרגציה בחינוך, במגורים ובתעסוקה, כולם הדגישו כי הם מחשיבים את בתי החולים כמודל עבור החברה.

עם זאת, הקמפיינים הללו והתגובות שעוררו היו מלאים במתחים שנבעו מה"עירוב" שבין פוליטיקה לרפואה. בישראל, האתוס של מערכת בריאות "ניטרלית" מבחינה פוליטית מתוחזק על ידי אנשי ונשות מנהל בריאות, אנשי ונשות מקצוע, פוליטיקאים ואמצעי התקשורת. לעיתים קרובות נטען כי המפתח למערכת הבריאות הציבורית המגוונת של המדינה הוא שפוליטיקה היא "טאבו שאין לעסוק בו כלל" (רוזנר, 2017).

כששיר שלחה צלמת מקצועית לכמה בתי חולים כדי לצלם את התמונות לקמפיין היא נתקלה בהתנגדויות, בניגוד לציפיותיה: "הדוברת של בילינסון ממש פוצצה את הצילומים, והביאה אנשי אבטחה והכריחה את הצלמת שלנו למחוק את הצילומים, למרות שהעובדים שם אמרו שהם רוצים [להצטלם]". כשניסו להבין מה מקור ההתנגדות לצילומים, לדברי שיר, "הדוברת אמרה ש[זה פוליטי, זה כאילו מפלג, זה הביטוי שהיא השתמשה בו, והם לא מרשים לעובדים שלהם להשתתף בדברים כאלה".

יוזמות ויוזמי הקמפיינים שראיינתי היו מודעים למתח הזה. הם ביטאו תפיסות שונות ביחס ל"כמה פוליטי אפשר להיות" בפעולה בשדה הרפואי. כולם ניסו בדרכים שונות ליצור איזון בין מסר "ניטרלי" ו"הומניסטי", המציג אנשי רפואה שעובדים יחדיו כדי להציל חיים, ובין המסר הפוליטי שהם ניסו לקדם.

לאה וגלית ממרכזו אקורד תיארו אתגר זה בעבודתן עם מורי בתי ספר תיכוניים והדגישו את צמצומו של חופש הביטוי במערכת החינוך הישראלית. הן חששו שמנהלי בתי ספר ותלמידים יירתעו ממסרים שיייתפסו "פוליטיים", ולכן היו זהירות מאוד במסגור מערך השיעור שלהן בנושא צוותי רפואה מעורבים והציגו את הדברים באופן מתון ככל האפשר: "זה קצת

כמו לפתוח בקבוק קולה אחרי שהוא מתנער", לאה אמרה, "לפתוח כאילו סיבוב, לאפשר תחנות רגשיות לתלמידים להוציא ולהביע עמדות" (ריאיון, 19.5.2020).
קמפינים ציבוריים נתקלו בקשיים דומים. אסף היה נחרץ מאוד לגבי מגבלותיו של קמפיין שבית החולים הוא נקודת המוצא שלו: "ברגע שבו אתה לוקח את החברה האלה, הרופאים, ואומר משהו פוליטי עליהם, גמרת את הסיפור". לאור זאת הסביר את האסטרטגיה ששימשה אותו בקמפיין:

הסיפור פה היה ממש לשחרר לאט לאט את החבל. זאת אומרת, ההתחלה הייתה בכוונה עם כאלה שהם הכי soft שיש. זאת אומרת, הנה הרופאה שהצילה חיים של בנארם, שהיא, אתה יודע, כאילו, הכי בטוח שזה והמסרים יהיו כאלה שהיא מדברת על שותפות וביחד ובלי, אתה יודע... היו כמה טקסטים שממש ערכתי החוצה משפטים שאנשים אמרו על היחס [הרע] שהם מקבלים, וככל שאתה רואה שהתגובות הן יותר [חיוביות], זה פשוט לאט לאט עוד צעד ועוד, כאילו, הנה – אני עכשיו אראה ילדים ערבים מדברים בערבית וזה. (ריאיון, 19.5.2020)

עבור אסף, הרופאים היו "כלי" אפקטיבי להעברת המסר הפוליטי של הקמפיין שלו. אולם מתוך מודעות למגבלותיה של מסגרת בית חולים ודימויה כ"ניטרלית" מבחינה פוליטית, הוא היה זהיר מאוד בקידום המסר. הוא אפילו נזהר שלא לכלול כל תוכן בערבית עד שהרגיש שיש לו תמיכה מספקת. הוא הקפיד שהעיצוב יהיה פשוט, "כאילו עשיתי אותו בבית", מפני שדבריו עיצוב מקצועי מדי היה עלול לעורר חשד לגבי מקורות המימון ותהיות לגבי האג'נדה הפוליטית של הקמפיין.

רופאים ערבים, אזרחים פלסטינים

למרות הפוטנציאל שהיה טמון במשבר הבריאותי, יכולתם של הקמפינים הפוליטיים להתרומם הייתה מוגבלת בהינתן גבולותיו של מרחב שנתפס כ"ניטרלי". המשקל העצום שיוחס לאנשי ונשות רפואה הציב רף גבוה עבור אזרחים פלסטינים המבקשים הכרה ולגיטימציה. כפי שאמר לי מאג'ד, "ביום שיהיה לי נוח עם זה שמכבדים אותי ונותנים לי לגיטימציה למרות שאני ערבי, בגלל שאני רופא – אני בוגד בעם שלי".

חשובה במיוחד העובדה שכל בני ובנות שיחי עמדו על הבעיה הבסיסית בהאדרת האידיליה של בית החולים: מרבית היהודים-ישראלים מוכנים לקבל את הערבים כרופאים ומטפלים, אך אינם מכירים בלגיטימיות הפוליטית שלהם כפלסטינים. כפי שאמר חסן בחריפות, "ואללה, האנשים האלה שאתם מכנים אותם טרוריסטים, אני מדבר על המנהיגים של הרשימה המשותפת, הם אנשים שאנחנו שלחנו אותם. תחשוב טוב טוב לפני שאתה מלכלך עליי. תחשוב טוב. מחר תבוא לבית חולים [לקבל טיפול], אז תדע שאני הצבעתי לטרוריסטים".

העיסוק האינטנסיבי באנשי ונשות רפואה ערבים בהקשר הפוליטי מדגיש את גבולות ההכרה הפוליטית של המיעוט הלאומי הפלסטיני בישראל. רופאים ורופאות פלסטינים נתבקשו ללא הרף באמצעי התקשורת לברל את עצמם מהרשימה המשותפת בזמן שדרשו הכרה. כך קרה באופן עקבי גם בקמפיין "שותפים לגורל, שותפים לממשל" (אבו-מוך, 2020). קמפיין זה אמנם היה אמיץ יותר מהאחרים וביקש לעשות שימוש באידיליה של בית החולים

כדי לקרוא לאפשר את ההשתתפות הפוליטית הפלסטינית בממשלה, אולם גם דרישה זו הייתה מוגבלת במהותה. הקמפיין ציפה מבני המיעוט הילידי הפלסטיני לוותר על הסובייקטיביות הלאומית שלהם ולהצטרף לשורותיו של משטר ציוני מדיר מבלי לקרוא לשינוי יסודי באפליה המבנית שבמהותו. בתוך ההקשר של הקולוניאליזם ההתיישבותי בישראל/פלסטין (סבאע' ח'ורי, 2018), השימוש בגבורתם של רופאים ורופאות פלסטיניות כדי לקרוא להכלתם של האזרחים הפלסטינים כשחקנים לגיטימיים במשחק הפוליטי הציוני נעשה במחיר של מחיקה לאומית (Tanous, 2020a).

מאג'ד חש שהקמפיינים הללו תבעו ממנו כניעה כפלסטיני. הוא חש כי הוא נדרש להעמיד עצמו למבחן לגיטימיות בפני החברה היהודית-ישראלית, וחווה זאת כהמשך ישיר לגירוש סבו מכפר מולדתו בכנכה:

הטראומה הזאת עוברת מדור לדור. אבא שלי רוצה להמשיך לברוח. הוא רוצה שאני גם אמשיך לברוח. אתה מבין? ופשוט אין לזה סוף, אין לזה סוף, וזה נמצא באותו מקום, כאילו, מבחינתי, ש... די, אני כבר לא מסוגל כל הזמן לברוח, לא מסוגל כל הזמן להתחנן, לא מסוגל כל הזמן להוכיח את עצמי, אני לא... אני לא מוכן להיות... להשתמש ברפואה שלי בשביל להוכיח את עצמי. זהו, אם אני לא הוכחתי את עצמי – לא רק אני, כל העם שלי, בעיקר אלה שבונים את הארץ וסוללים אותה; אם אלה לא הצליחו להוכיח את עצמם – אני לא רוצה להוכיח את עצמי, ואני לא רוצה לברוח. כל פעם הדיון הזה חוזר וכל פעם פותח את הדברים האלה. זהו. (ריאיון, 3.5.2020)

ברגעים של משבר עולמי, הנראות המוגברת של אנשי ונשות צוות רפואי פלסטינים בציבוריות היהודית-ישראלית משקפת מערך מורכב ומרובד של פוליטיקה של הכרה (politics of recognition). המחקר שלי בוחן היבטים שונים של הכרה ואת האינטראקציה ביניהם. היבט אחד הוא המתח שבין הכרה באדם כבעל ערך אינהרנטי ובין הכרה על בסיס תרומה והישגים; כפי שמאג'ד ביטא היטב, ההכרה בהישגיו ובתרומתו לא בהכרח מובילה להכרה בערכו כאדם וכאזרח, ואף עלולה לפגוע בה. היבט נוסף הוא הכלכלה של הגמול, כלומר מערכת היחסים שבין הכרה סימבולית ובין הכרה חומרית: באיזה אופן ההכרה ברופאה הפלסטינית נותרת בגדר הוקרה בקמפיין ברשתות החברתיות, וכיצד, אם בכלל, הכרה זו יכולה להיות מתורגמת גם להישגים בדמות זכויות ותקציבים. ולבסוף, המתח שבין הכרה באינדיווידואל להכרה בקולקטיב: מה היחס בין ההכרה בגבורתם האישית של אנשי ונשות צוותי הבריאות ובין הכרה וזכויות עבור קהילתם המודרת.

בראיונות עם רופאים ורופאות פלסטיניות, פעילים חברתיים ומובילות דעת קהל אני שואל על חוויותיהם, נקודות מבטם, תקוותיהם וציפיותיהם במערך המורכב של המתחים הללו וחוקר את הפוטנציאל והמגבלות של השדה הרפואי כזירה לפוליטיקה של הכרה. כפי שהממצאים הראשוניים שלי מעידים, הרמיון הפוליטי של אקטיביסטים יהודים-ישראלים לא תמיד תואם את החוויה והתקוות של הרופאות והרופאים שהם מציבים בחזית הקמפיינים שלהם. נראות וגבורה אמנם חותרות תחת הדרה ודמוניזציה, אך מסגרת אידאולוגית ואתיקה פרופסיונלית מציבות תקרות זכויות בדרך להכרה קולקטיבית לאומית.

מקורות

- אבו-מוך, ארסלאן. (2020, 30 במרץ). שותפים לגורל: זעקת צוותי הרפואה הערביים. *ynet*. בלומנטל, איתי ורענן בן צור (2020, 29 באפריל). לבבות באוויר: מטס ההצדעה מעל בתי החולים. *ynet*.
- דולב, דניאל. (2020, 19 ביולי). הרשות להגנת הפרטיות: איכוני שב"כ – פגיעה לא מידתית בכלל האזרחים. וואלה!
- זיו, אורן. (2020, 29 באפריל). גם בזמן הקורונה, השיח הבריאותי נשאר ביטחוני במהותו. שיחה מקומית.
- חגי, ציון. (2020, 3 במאי). המלחמה בקורונה חייבת מפקד עליון. *ynet*.
- טן-ברניק, ירון. (2020, 10 בדצמבר). תגידו שלום: מובילי מחאת האוהלים מודים שהיא הצליחה יותר מדי. *TimeOut*.
- ירון, לי. (2020, 17 במרץ). הרופאים הערבים נמצאים בחזית המאבק בקורונה, ומרגישים שעל גבם יש מטרה. הארץ.
- לוי, אמנון. (2020, 19 במרץ). "פשוט לומר תודה": אזרחי ישראל מוחאים כפיים לצוותים הרפואיים. חדשות 13.
- לוינסון, חיים. (2020, 16 במרץ). בליכוד עומדים מאחורי קמפיין המשפחות השכולות כדי לחוץ על ליברמן לא להיכנס לממשלת גנץ. הארץ.
- ליברמן, חן. (2020, 18 באפריל). ככה אנחנו אוהבים את הערבים שלנו – תהיו רופאים ותשתקו. הארץ.
- ליס, יהונתן. (2020, 13 במרץ). נתניהו: תומכי טרור לא יהיו בממשלה; לוי-אבקסיס: צו השעה לממשלת אחדות. הארץ.
- מיסניקוב, אביבית. (2020, 31 במרץ). "אני חוזר מביה"ח מותש ושומע הסתה נגד ערבים – זה מקומם ומתסכל". *N12*.
- סבאע-חזרי, אריז'. (2018). קולוניאליזם התיישבותי, נקודת המבט הילידית והסוציולוגיה של ייצור ידע בישראל/פלסטין. *תיאוריה וביקורת*, 50, 391-418.
- פעילן, מיכל. (2020, 18 במרץ). עצומת רופאים יהודים וערבים בצל הקורונה: "די לגזענות". *N12*.
- רוזנר, טל. (2017). רפואה שלמה: מערכת הבריאות בישראל כמודל לחיים משותפים של יהודים וערבים. המרכז הרפורמי לדת ומדינה והתנועה הרפורמית.
- שומפלבי, אטילה. (2020, 19 ביולי). יו"ר איגוד רופאי הציבור: לסגור את הים ובתיה"ס? מישהו ירד מהפסים. *ynet*.
- מזכ"לית הסתדרות המורים: "לא נוסף יום אחד של עבודה ביולי על חשבוננו". (2020, 19 באפריל). *N12*.
- Baehr, Peter. (2006). Susan Sontag, Battle language and the Hong Kong SARS outbreak of 2003. *Economy and Society*, 35(1), 42-64.
- Levy, Yagil. (2003). Social convertibility and militarism: Evaluations of the development of military-society relations in Israel in the early 2000s. *Journal of Political and Military Sociology*, 31(1), 71-96.

- Martin, Emily. (1990). Toward an anthropology of immunology: The body as nation state. *Medical Anthropology Quarterly*, 4(4), 410–426.
- Sontag, Susan. (2001). *Illness as metaphor and AIDS and its metaphors*. Macmillan.
- Tanous, Osama. (2020a). Covid-19 fault lines: Palestinian physicians in Israel. *Journal of Palestine Studies*, 49(4), 36–46.
- Tanous, Osama. (2020b, April 9). [A new episode of erasure in the settler colony](#). In *The Midst*.